

Det er Snorre Sturlason som i sine kongesagaer forteller at kong Olav Kyrre grunnla Bergen. Ut fra sammenligning med andre begivenheter som sagaen også forteller om, må det ha skjedd rundt år 1070. Man trengte en omlastningshavn for tørrfisk på vei fra fiskeriene i Nord-Norge til den fiskespisende befolkningen i Europa. Når lofotskreien sløyes og henges til tork, reduseres vekten til en femtedel, og bevaringsperioden økes til flere år. Dette gjør tørrfisk til en unik føde lenge før kjøleskap og fryseteknikk, før fiskeriministre og kvotesalg rokker ved naturens orden.

Et eller annet sted på Vestlands-kysten måtte byen ligge. Vågen i Bergen var allerede kjent som en av de luneste havner, og kongen hadde allerede en av sine gårder her. Hit kunne jektene komme fra Nord-Norge, og herfra kunne koggene dra ut til Europa. Mellomhandel med tørrfisk ble byens startgrunnlag og eksistensberettigelse. Først etter at den hadde vokset seg stor og sterk, ble den også et sentrum for de lokale bygdelag på Vestlandet.

Landet hadde ikke mange andre byer på den tiden. Nidaros (Trondheim), Borg (Sarpsborg) og Oslo var nok alle grunnlagt noe før Bergen, mens Stavanger, Hamar og Skien kom siden. Det var det hele til langt frem på 1600-tallet. Av disse byene ble Bergen umiddelbart den ledende, nettopp på grunn av sin internasjonale handelsposisjon.

Her vokste bybebyggelsen frem særlig på Bryggesiden, fra området rundt Dreggsalmenningen og sørover mot Vågsbunnen. I dette området hadde kongsgården på Årstad hatt sine naust og båt-plasser, og vi kan godt tenke oss hvordan disse etter hvert ble supplert med, og dernest erstattet av, lagerbygg for tørrfisk og andre handelsvarer. På samme måte erstattet kaier og utstikkerbrygger de gamle båtøpprekene.

Slik utviklet det hele seg. Flest mulig ønsket å få en bit av strandlinjen, slik at man kunne sette opp en brygge og en sjøbod og starte handel. Kom det flere, og man fikk behov for flere boder, fikk de heller stå bak hverandre, gavt ved gavt. På den måten bygget de lange rekkene seg opp, og ble det karakteristiske mønsteret for Brygge-bebyggelsen. Først brygger foran, så de lange husrekkene, organisert to og to på hver side av en smal passasje, så noen åpne områder for dyrking av kål og andre grønnsaker, og øverst Øvre-gaten, som løp som en sammenhengende trafikkåre langs hele byen.

Her oppe lå også byens kirker, hvorav to fortsatt finnes: Mariakirken og Korskirken. Men mellom disse var der i middelalderen hele ni kirker tilgjengelig. Dessuten hadde man det kirkelige senter ute på Holmen, med domkirke, bispeborg, hus for kannikene, katedralskole og kloster. Dit flyttet også kongsgården ned fra Årstad. Dessuten lå det kirker og klostre spredt i nærområdet rundt byen, bl.a. den som nå er domkirke.

Slik lå byen under kong Håkon Håkonsson midt på 1200-tallet, som hovedstad i et Norgesvelde som strakte seg fra Kola i nordøst til Irskesjøen i sørvest, fra Båhuslän i sørøst til Grønland i nordvest.

Glanstiden varte i ca. 50 år, gjennom Magnus Lagabøtes og Eirik Magnussons regjeringsperioder. Så kom nedturen – både for landet og byen – kort og brutalt. Håkon Magnusson flyttet i 1299 residensen over til Oslo, og døde der i 1319 – derved døde også den mannlige gren av Haraldsætten ut, og landet kom inn under andre lands konger. Egen konge fikk vi som bekjent tilbake først i 1905.

Sommeren 1349 nådde så den byllepesten, som hos oss har fått navnet Svartedauden, Bergen og Norge, og halverte befolkningen på kort tid. Da hadde allerede utenlandske kjøpmenn – særlig tyske – begynt å gjøre de bergenske kjøpmenn rangen stridig. Det var Hansaforbundet som ønsket å trekke Bergen inn i sitt handelsnettverk.

Det var et forbund av nordtyske byer, opp mot 200 i tallet, men med neppe særlig mange fler enn en tredjedel som aktive. Disse fordelte seg til gjengjeld over hele det området, som da ble regnet som det tyske, fra Zuidersjøen i vest til Finskebukten i øst, og med Lübeck som sentrum. Forbundet var egentlig nokså løst organisert, med de år-

egne lover ("Kopmans Ordonancie"), egne embetsmenn, eget segl, egen domstol, egen skole, egen kirke, og med gjærde rundt det hele med porter i begge ender, som ble stengt om natten.

Selve bebyggelsesmønsteret med dobbeltgårder, d.v.s. én husrekke på hver side av en passasje, med brygger foran og litt åpne områder bak, overtok de etter sine bergenske forgjengere. De hadde flere kjøpmenn i hver gård, gjerne 4 - 8 stykker med hver sine ansatte. Hver slik uavhengig kjøpmannsbedrift ble kalt for en "stue", som likevel godt kunne omfatte flere enkelthus. På bryggen foran hver gård, hadde alle stuene i gården én felles vippebom og ett felles bryggeskur, og bakerst i hver gård hadde de schøststue og ildhus (kjøkken) til felles avbenyttelse. Det var kun her det var lov å ha ild til lys eller varme.

Med gjennomsnittlig 10 personer pr. stue, og gjennomsnittlig 6 stuer pr. gård, kunne det godt leve 50-70 personer, kanskje opp mot 100 i hver gård. Det antas at Bryggen på det meste hadde henimot 30 gårder, og antall mennesker innen hele området kan i

Dette forhindrer ikke, at det også utviklet seg en blomstrende geskjeft for "løse" kvinner oppe i Øvre-gaten, like bak Bryggen. Byens eldste gate ble i senmiddelalderen en utpreget gledesgate, med tilhørende kriminalitet og andre tvilsomme konsekvenser.

Ikke for det, livet på Bryggen må ha vært tøft nok! De unge guttene ble sendt opp hit allerede rett etter konfirmasjonen, og måtte gjennomgå noen tøffe manndomsprøver (de såkalte spill) som optagelse til det kontorske samfunn. Så startet de som stuedrenger ("stubenjungene") nederst på rangstigen, hvilket innebar det totale renhold, vedhugging, oppfyring og ellers alt forefallende, samt det å være mål for alles irritasjon uten å kunne ta igjen. Etter noen år kunne de avansere til skutedrenger ("schutenjungene"), og fikk da bokse de båtene som fraktet fisken fra nordlandsjektene inn til kai, og var ellers med på kapping, stuing og til en viss grad sortering (vraking) av fisk. Etter nye år og lange studier i mørke vinterkvelder kunne de melde seg opp til gesell-prøven, der de ble prøvet i skriving og regning, handelslære og varekunnskap. Besto de den, var lykken gjort. Da var man

en betrodd og viktig medarbeider, som til og med i visse sammenhenger kunne representere prinsippalen. Prinsippalen var stuens forvalter, og sto direkte ansvarlig overfor kjøpmannen og eieren nede i Lübeck. I noen tilfeller var til og med prinsippalen selv eier eller deleier i sin stue, men valgte i de fleste tilfeller da å trekke seg tilbake, returnere til Lübeck, gifte seg og stifte familie, og overlate driften av stuen i Bergen til ny prinsippal, som da gjerne var en gesell som rykket opp.

Denne rangordningen og strukturen på Bryggen for øvrig ble strengt opprettholdt også etter at det egentlige hansaforbundet gikk i oppløsning på 1500-tallet. De hansaatiske kontorene i de andre tre byene ble da avvirket, men ble beholdt i Bergen. Her gled det over til å bli et generelt tysk handelskontor, men fortsatt med Lübeck som base, og med fullstendig de samme rutiner. Selv etter at også dette kontoret måtte gi tapt, og ble erstattet av det norske kontor i 1754, fortsatte systemet og rutinene i all hovedsak som før. Det var først langt ut på 1800-tallet at denne form for handel viste seg upraktisk og ikke lenger tilpasset samfunnet rundt. Da begynte for-fallet på Bryggen.

Hansaens inntrengning i Bergen har vært fremstilt som en ulykke for landet, og for byen. Til en viss grad har den også vært det. På den annen side hadde den nedgangen i senmiddelalderen kommet uansett, og hvem vet – kanskje den hadde vært enda større uten hanseatene? På en forunderlig måte var de både en av årsakene til nedgangen, men også de som bar oss igjennom til en ny blomstring på den andre siden. Bergen hadde ikke vært den samme i dag uten dem.

HOS HANSEATENE PÅ BRYGGEN

lige hansadagene som øverste myndighet, men basert på frivillig lojalitet internt, når det gjaldt å overholde de vedtak som der ble gjort. Likevel fikk de etter hvert stor makt også politisk, gjennom å kunne finansiere makthavernes innbyrdes stridigheter, mot selv å få garantier for handelsfred.

Utenfor sitt eget område grunnla de fire såkalte kontorer i viktige handelsbyer: London, Brügge, Bergen og Novgorod. Bergen har følgelig aldri vært en "hansa-by", men en by med et "hansa-kontor". Her var det den viktige tørrfiskhandelen de ønsket å få kontroll over. De fikk riktig nok aldri lov til å hente den selv i Lofoten, men til Bergen kom de for å plukke den opp. De kjøpte seg inn på Bryggen, først bare på sommestid, siden også som vintersittere. I 1343 fikk de stadfestet sine privilegier her i landet, og kort etter det må vi regne med at Bryggen var deres, helt og holdent, underlagt myndighetene i Lübeck, ikke i Bergen.

De bygget opp sitt eget samfunn, med

så fall ha vært rundt et par tusen. Hele byens befolkning kan i høymiddelalderen, før svartedauden kom og tok oss, ha vært opp mot 10.000 innbyggere, men falt formodentlig kraftig som følge av pesten.

Brygge-samfunnet var et rent mannssamfunn, det var over hode ikke tillatt for kvinner å oppholde seg der. Reglene krevet også at man levde i sølibat, man kunne ikke gifte seg. Det å få barn utenfor ekteskap med en kvinne fra Bergen, kvalifiserte for en av de strengeste bøtene på Bryggen: en hel tønne lübsk øll, som skulle drikkes i fellesskap (men ikke med barnets mor eller noen fra hennes side) på gårdens schøststue. Det finnes likevel en rekke eksempler på at det ble født barn i Bergen, der faren holdt til på Bryggen. Flere av disse eksemplene viser, at faren – etter at han hadde tatt sin straff – også tok ansvar for sitt avkom, og støttet moren så godt han kunne. Det hendte til og med at han tok mor og barn med seg tilbake til Lübeck, straks tjenestetiden på Bryggen var over, og at de der giftet seg i all ærbarhet.

Tryggve Fett